

tytinä 'aladobi' -sanan motivaatiosta¹

Käsittelen tässä artikkelissa suomen murteiden *t(y)yt*-alkuisia aladobin nimityksiä, joista yleisin on *tytinä*. Muita nimityksiä ovat *t(y)ytteni*, *t(y)ytensä*, *tyytinä*, *t(y)tinki*, *tyteeni*, *tytelö* ja *tyyteli*. Koska kaikki edellä mainitut nimitykset liittyvät levikiltään kiinteästi toisiinsa ja ne voidaan palauttaa samaan originaaliin, nimitän niitä jatkossa *tytinä*-sanan eri formatiiveiksi (termistä ks. esim. Koponen 1998, 33– ja siellä mainittu kirjallisuus). Formattiivien motivaatio on kahtalainen: toisaalta ne ovat peräisin venäjämästä (*stúden* 'aladobi'²), toisaalta ne liittyvät omaperäiseen ekspressiiviseen sanastoon (esim. *tytistä*). Tarkastelen eri formatiiveja siltä kannalta, miten nämä kaksi motivaatiota limittyvät toisiinsa. Artikkelini on osa laajempaa tutkimustani, jonka työmäni on "Venäläisperäisten ja ekspressiivisten aineiden suhteesta suomen murteiden sanastossa" (ks. Jarva 1998). Aineistoni on pääasiassa Suomen murteiden sana-arkistosta (SMSA); karjalan kielen aineistolähteenä on Karjalan kielen sanakirja (KKSK).

1. Kulttuurihistoriallista tarkastelua

Vanhassa omavaraistaloudessa teuraseläimet pyrittiin käyttämään hyväksi mahdollisimman tarkoin. Tärkeää oli myös varmistaa elintarvikkeiden säilyvyys. Eläinten sisäelimet ja muut osat kuten kieli, sorkat ja pää säilöttiin tekeillä niistä syyttyä: puhdistamisen jälkeen ne keitettiin kypsiksi, paloitetiin ja suolattiin puuastiaan painon alle. (Esim. M. Räsänen 1980, 199.) Syyttyä on siis yhtä lailla säilöntämenetelmän kuin ruokalajinkin nimitys. Syyttyä tiedetään valmistetun ainakin 1500-luvulta lähtien. Myöhemmin *syytiksi* on kut-

¹ Kiitän Sananjalan toimitusta ja nimetömiä arvioijia sekä FT Eino Koposta asiantuntevista huomautuksista ja korjausehdotuksista.

² Käyttämässäni translitteroinnissa venäjän konsonanttien liudennus on aina osoitettu konsonanttimerkin yhteydessä, mikä ei vastaa nykyistä standardia (jonka mukaan kirjoitettaisiin *stúden*). Vastaava käytäntö on esim. Jalo Kalimalla (1952).

suttu myös aladobia, jäykkää, viipaleiksi leikattavaa lihahyytelöä, jota valmistettiin suoraan ruoaksi eikä säilöttäväksi. (Talve 1973, 46.) Esim. vuodelta 1977 Etelä-Karjalan Saarelta on tieto, että *syltty* on tarkoittanut sekä aladobia että ”keitettyjä sisälmyksiä, jotka pilkottiin pieniksi ja suolattiin” (Suomalainen 1978, 15).

Sylttyyn verrattuna aladobi on kansanomaisena ruokalajina sangen myöhäinen tulokas. Se tuli tunnetuksi ensin Länsi-Suomessa 1700-luvulla pitoruokana samoihin aikoihin kuin mm. lanttu-, peruna- ja maksalaatikot, kahvi, tee ja sokeri sekä hyytelöt yleensäkin. Pitokokit olivat usein saaneet koulutuksensa kartanoissa tai pappiloissa, ja he levittivät säätyläisten tapoja varakkaiden talonpoikien keskuuteen. Näin aladobi levisi vähitellen juhlaruoksi myös Länsi-Suomen maaseudulle. Itä-Suomen ruokakulttuuri taas sai samoihin aikoihin uusia piirteitä lähinnä Pietarin ja venäläisen huvila-asutuksen vaikutuksesta; näin yleistyivät Kannaksella ja laajemminkin mm. sienet, hapankaali ja tee. (Uusivirta 1990, 11–13, 95.) Ilmeisesti aladobikin on tullut Itä-Suomeen tätä kautta.

Aladobia on tehty erityisesti nuoren vasikan lihasta, mutta myös lampaan päästä ja sorkista (esim. Suomalainen 1978, 37). Aineistossani on tietoja paitsi pikkuvasikan, myös lehmän, sian ja lampaan lihan käytöstä.

KanJ tytenää tehtii, jos lehmä tapettii (Liisa Peltonen 1966); *Taip roavoa lihas tul' hyvä tytinä mut sikkoakip pantii sekkoo* (Marja Tiainen 1961); *Suojärvi lehmän koppuloiz da lambahan peälöiz laitah studehie* (KKSK s.v. *stuteni*).

Aladobi on tunnettu monin paikoin lähinnä pitoruokana, jota on syöty alkuruokana niin häissä kuin hautajaisissakin. Sitä mainitaan syödyn myös pääsiäisenä, kun lehmät poikivat ja pikkuvasikoita teurastettiin runsaasti, samoin syysteurastusten jälkeen (B. Räsänen 1980, 26; M. Räsänen 1980, 135, 144–145; Valonen et al. 1982, 12, 17–18). Myös SMSA:n lause-esimerkeissä on muistumia siitä, että aladobi on ollut pitoruokaa, joka on tullut tunnetuksi vasta suhteellisen myöhään, informanttien muistitiedon aikana.

Jää tytinää laitettii pitoloihi ja kestilöihi ruuvvaks (Toini Ikävalko 1957); *Vahv sitä aikaa ei keittäneet tytinää ollenkaa* (Veikko Ruoppila 1938); *UusVI mitkäs pijot ne o mis ei tytinää oo* (Arvo Peusa 1960); *Mik ”vuosisadan vaihteessa ruvettiin pikkuvasikan lihasta keittämään sylttyä, tytinää, alatoopia, mitä nimiä siitä käytetään”* (Jaakko Valkonen 1961).

Aladobilla on useita kansanomaisia nimityksiä, joita on esitelty yksityiskohdaisesti Matti Punttila artikkelissaan ”Punsasta hyytelöön” (1995). Yleisin on *alatoopi* (~ *alatooki*, *alatooppi*, *alatoovi* jne). Idässä yleinen nimitys on *tytinä* eri formatiiveineen. Ahdasalaisempia ovat mm. etupäässä Lounais-Suomessa tunnettu *sile* ja Kymenlaakson *punsa*. Kirjakielen *hyytelö* lienee suhteellisen

myöhäinen, omaperäisistä aineksista luotu sana, jolla tosin on kansanomais-
takin käyttöä (SSA s.v. *hyyde*).

Nimitykset ovat etupäässä lainaa (*punsan* etymologia on tuntematon). *Aladobi* ja *sile* ovat ranskalaislähtöisiä kulkusanoja, jotka lienevät tulleet meille ruotsin kautta. *Syltty* (joka siis tunnetaan myös aladobin nimityksenä) on ruotsalaisperäinen, keskiaikainen lainasana; ruotsalaislajoina ovat myös pohjalaismurteiden *pylsy* ja *lummuusi*. Venäjään on yhdistetty sekä *tytinä* että Kymenlaaksosta mainittu *petsonkka* (< *pečënka* 'maksa'). (SSA s.v. *aladobi*; Grönholm 1988, 152; Punttila 1995, 95–96; Rahola 1999.) Aladobin nimitysten kahtalainen alkuperä tukee edellä mainittuja kulttuurihistoriallisia päätelmiä, joiden mukaan aladobi on levinnyt Suomeen sekä lännestä että idästä. – Lisäksi aineistossani on sellaisia ilmeisen satunnaisia, joskus leikkimielisiäkin ilmauksia kuin *tutiseva*, *vapiseva*, *hytisevä* jne. (ks. myös B. Räsänen 1980, 120–121; Punttila 1995, 96), joista tarkemmin vapinamotivaation yhteydessä luvussa 3.

2. Tytinä ja sen eri formatiivit

Tytinä ja sen eri formatiivit tunnetaan yhtenäisellä alueella luovutetussa Karjalassa, Kymenlaaksossa, Etelä- Savossa ja Pohjois-Karjalan eteläosissa, linjan Lapinjärvi–Iitti–Mäntyharju–Mikkeli–Heinävesi–Liperi kaakkoispuolella (ks. karttaa 1). – Etelä-Karjalan museo järjesti 1977 kansanomaisia ruokalajeja koskevan kyselyn, johon saatiin tietoja kaikkiaan 22 pitäjältä nykyisen Etelä-Karjalan maakunnan ja luovutetun Karjalan alueelta. *Tytinä* mainittiin 11 pitäjältä. (Suomalainen 1978, 51–52.) Nimitys esiintyy muissakin perinteisiä ruokalajeja esittelevissä teoksissa (esim. B. Räsänen 1980, 120; M. Räsänen 1980, 198). – Yleisimmin *tytinä* tarkoittaa juuri aladobia, mutta joskus *tytinäksi* on nimitetty pelkkää hyytynyttä lihalientä, niin että esim. Kymenlaaksossa on puhuttu *punsan tytinästä*, jolloin *punsaksi* on nimitetty syltyn lihapaloja. Myös venäjän *stúdeň*-sanalla voi olla sama merkitys, esim. Dal' (s.v. *stúda*): "zastužennyj govažyj ili rybyj navar" ('jähdytetty naudanliha- tai kalaliemi').

Lava kylhä se syltty on hyyvää ku siin on tyytenijää seas (Brynolf Klaus 1960); Vla kyl mie sit punsaa niiv vähän otin – – paljast tytinäähän mie enimmäkseh söin (SKM, 254).

Tytinä on yhdistetty venäjän sanaan *stúdeň* 'aladobi' (verbistä *studít'* 'jähdyttää'). Ensimmäisen kerran etymologian mainitsee Väinö Karvinen artikkelissaan "Viipurin murteen venäläisiä lainasanoja"; hän antaa *tytinälle* merkitykseksi yksinkertaisesti 'liharuoka' (Karvinen 1910, 119). Veikko Ruoppila mainitsee *tytinän* 'aladobi, lihahyytelö' kirjoituksessaan kannakselaiskirjaili-

ja Unto Seppäsen tyylistä (1958, 22) ja selittää sen niin ikään venäläislainaksi. Ruoppilan mukaan (ib.) tytinä on ”kansanomaisena ruokalajina verraten myöhäinen mutta oli 1930-luvulla Kannaksella yleisesti tunnettu”.

Suomen kielen etymologinen sanakirja mainitsee niin ikään venäjän originaalin, mutta lisää: ”mahd. kansanetymologisesti liittynyt sanoihin *tytistä* ’väristä, hytistä, vapista’, johd. *tytinä* – ” (SKES s.v. *tytinä*; V osa ilm. 1975). Myös Sirkka-Liisa Hahmo (1994, 286–287) ja Matti Punttila (1995, 96–97) esittävät sanan venäläisperäiseksi. Hahmo luettelee vastineita vatjasta ja inkeroisesta, Punttila myös virosta ja karjalasta. Kumpikin huomauttaa myös *tytistä*-verbistä. Karvinen ja Ruoppila eivät sen sijaan mainitse tätä ”kansan-etymologista” tulkintaa lainkaan.

Edellä on jo mainittu, että *tytinä*-sanasta tunnetaan useita eri formatiiveja ja eri formatiivien suhde venäjän *stúdeń*-sanaan vaihtelee. Ne voidaan asettaa jatkumoon, jonka toisessa päässä on äänteellisesti odotuksenmukainen formatiivi, toisessa päässä jo vahvasti muihin sanoihin assosioituvat formatiivit. (Sulkeissa esitetyt variantit on dokumentoitu suomen kielen alueelta, mutta ne ovat todennäköisimmin lainaa muista ims. kielistä.)

ven. *stúdeń* > sm. (*stuteni*, *tuteni*); *tyyteni*, (*styyteni*, *tyyteniä*); *tyytenä*, *tytenä*; *tyytinä*, *tytinä*; *tyytinki*, *tytinki*, *tyteeni*, *tyyteli*, *tytelö*

Seuraavassa esityksessä jatkumoa on karkeistettu niin, että formatiivit on jaettu kolmeen asteeseen. Kartassa 1 eri symbolit esittävät eri asteita. (Aiemmin olen nimittänyt tällaisia etymologioita ”prosenttietymologioiksi”, ks. Jarva 1998.) Eri formatiivien paikka jatkumossa suhteessa toisiinsa ei luonnollisestikaan ole aina yksiselitteinen. – Lainasanojen ja omaperäisen, erityisesti ekspressiivisen sanaston suhteeseen on kiinnitetty huomiota aiemminkin ja sitä on myös yritetty havainnollistaa erilaisilla visuaalisilla malleilla. Esim. Maija Länsimäki (1975, erit. 272, 274) kuvaa kaavion avulla, miten lainasana on ”ekspressiivistynyt, affektistunut ja alkanut äänteellisesti varioida”. Terho Itkosella (1977, erit. 47) on samantapainen kaavio, jota hän nimittää ”sukupuuksi”; eri asteiden sijasta hän puhuu ensimmäisen, toisen jne. ”polven” sanoista. Eino Koponen (1988, 97) käyttää termiä ”välimuotosarja tai verkko”, mutta hän ei havainnollista kehityskulkua visuaalisesti; tosin myöhemmin hänkin esittää kaavion omaperäisistä johdoksista (ks. Koponen 1992).

2.1. *tyyteni*, *tytenä*, *tyytenä*

Venäjän *stúdeń*-sanan odotuksenmukainen vastine suomen itämurteissa olisi *tuuteni, josta ei aineistossani kuitenkaan ole mainintoja. Impilahdelta, Suojärveltä ja Salmista on tiedonantoja formatiiveista *tuteni* ja *stuteni*, mutta ne ovat ilmeisiä karjalaisuuksia. Karjalan kielessä tunnetaan yleisesti *studeñi*; tietoja on mm. Suojärveltä ja Salmista (KKSK s.v. *stuteni*). Karjalaisperäisiä

lienevät myös joissain perinneruokakirjoissa esiintyvät *studen*i ~ *stuten*i -nimitykset (esim. M. Räsänen 1980, 198).

Suomalaiset *tytinä*-sanan formatiivit ovat kuitenkin lähes poikkeuksetta etuvokaalisia (*tut*-alkuisista ks. lukua 3). Substituutio ven. *u* > sm. *y* on odotuksenmukainen silloin, kun originaalin *u*:n edellä on liudentunut konsonantti. Vaikka venäjän vokaalijärjestelmässä ei ole etuvokaaleita, vokaalit ääntyvät etisinä liudentuneiden konsonanttien jäljessä, mikä näkyy joissain suomalaisissa vastineissa (esim. *pätäk*kä < *páták*, *rääty* < *rád'u*; Plöger 1973, 151, 170, 267). Sanassa *stúdeň* on kuitenkin liudentumaton konsonantti *u*:n edellä.

Paitsi suomessa, myös virossa (*tiidin*, *tiiüdinä*, *tiiüden* jne.), vatjassa (*stiiüteni*) ja inkeroisessa (*stiiüteni*, *stiiüdeniä*) sana on säännöllisesti etuvokaalinen (Hahmo 1994, 286; Punttila 1995, 96–97). Sana on niin nuori, että se ei ole voinut saavuttaa näin laajaa ims. levikkiä muuten kuin lainautumalla erikseen usealle taholle. Etuvokaalisuutta ei siis voi selittää suomessa (tai missään muussakaan ims. kielessä) tapahtuneen satunnaisen, epäsäännöllisen kehityksen avulla, vaan sen täytyy johtua originaalista.

Varteenotettava mahdollisuus on, että originaalissa olisikin ollut – toisin kuin venäjän yleiskielessä – liudentunut *t'*. Viitteitä tällaiseen löytyykin venäläisistä lähteistä. Dal'in sanakirjassa (s.v. *stúda*) on sekä muoto *stúdeň* että *st'údeň*. Samaan etymologiseen yhteyteen kuuluvat myös *st'uděnnj* ja *st'údeno* 'kylmä', jotka Preobraženskij (s.v. *studit'*) mainitsee etymologisessa sanakirjassaan nimenomaan pohjoisina variantteina. Onko *st'údeň* kuitenkaan ollut venäjän luoteismurteissa niin yleinen, että se olisi uskottavasti voinut lainautua useisiin itämerensuomalaisiin kieliin? Kysymykseen vastaaminen vaatisi tarkempaa venäjän dialektologian tutkimusta.

Toinen mahdollisuus on, että *u* olisi jostain muusta syystä ääntynyt niin etisenä, että se olisi voitu substituoida ims. kielissä *y*:llä. Onhan vokaalin jälkeinen konsonantti liudentunut ja sanan kaikki konsonantit ovat dentaaleja, joiden ääntöpaikka on suhteellisen etinen. Kiistattomia rinnakkaistapauksia tällaisten seikkojen vaikutukselle ei kuitenkaan ole helppo esittää, koska epäodotuksenmukaiset etuvokaalit voidaan usein selittää myös vokaalisoinnun avulla (vrt. Kalima 1952, 60). – Oli selitys mikä tahansa, se ei koske kaikkia ims. kielten vastineita. Karjalan vastineet ovat takavokaalisia ja *t* on niissä liudentumaton, joten ne perustuvat yksiselitteisesti venäjän yleiskieleen.

Odotuksenmukaista **tuuteni*-formatiivia lähinnä on *tyyteni*, josta on mainintoja lähinnä Luoteis-Laatokan murteiden ja Sortavalan siirtymämurteiden alueelta, lisäksi Kiteeltä. Yhteys venäjään on ilmeinen; ainoa oudoksuttava seikka on etuvokaalisuus. – Aineistossani yksittäiset *tyyteniä* (Lavansaari) ja *styyteni* (Kallivere) heijastavat ims. kielten välisiä kontakteja. *Tyyteniä* muistuttaa inkeroisen *stiiüdeniä*-sanaa, ja kuten edellä on mainittu, *styyteni* tunnetaan myös vatjassa ja inkeroisessa.

Kurk vaskan lihast suap hyvviä tyytenii (Toivo Immonen 1962); Harlu si-
jan päästä ku keittää, ni siintä suapi makiita [= maukasta] tyytenii (Maija
Jaatinen 1961); Kite vasikasta keitetii tyytenii (Leena Makkonen 1968).

Lav kylhä se sylvty on hyyvää ku siin on tyytenijää seas (Brynolf Klaus
1960).

Kall Martim päiväks keitetii jalat, jalkoist tehtii styytenii (Aili Laiho 1938).

Jatkumossa seuraava formatiivi on *tytenä*, josta on mainintoja viidestä Etelä-
Kannaksen pitäjältä Koivistolta Terijoelle. Tosin siinä on lyhyt vokaali ja loppu-
vokaalikin on epäodotuksenmukainen, sillä venäjän originaali päättyy liuden-
tuneeseen konsonantiin, jolloin suomessa loppuvokaali on yleensä *i* (Kalima
1952, 75; Plöger 1973, 284). Odotuksenmukainen toisen tavun *e* tuo kuiten-
kin *tytenän* lähemmäksi originaalia kuin esim. *tytinä*. – Seiskarista on lisäksi
maininta pitkävokaalisesta formatiivista *tyytenä*; vrt. Lavansaaren *tyytenii* ja
Kalliveren *styyteni*.

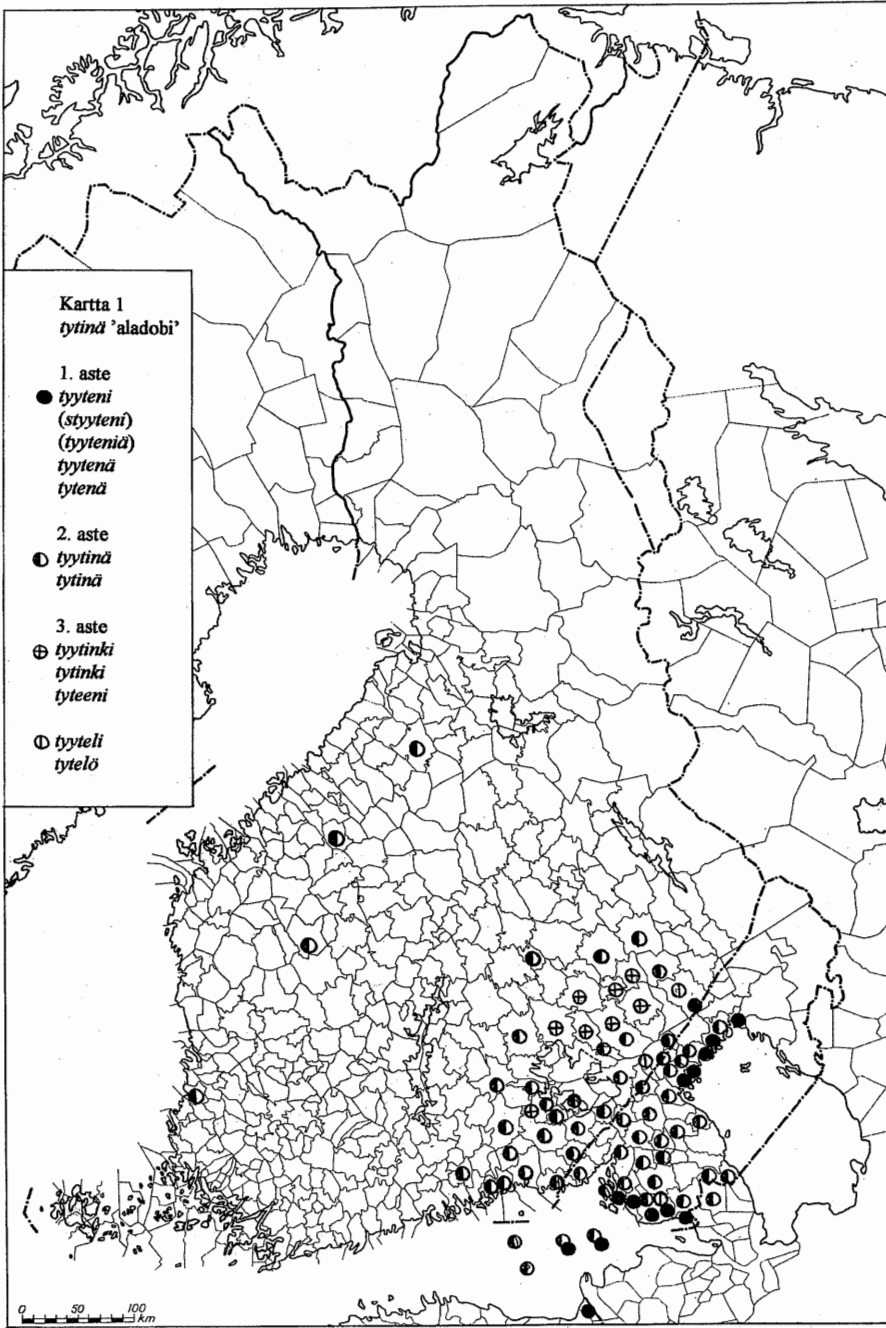
Koiv – – siit ko jäähyttiit, kiehuut yheks tytenäks [eläimen suolet saippuaa
tehtäessä] (Arvo Inkilä 1941); UusVI [lehmä tapettiin, kun emäntä kuoli:]
*nii hyväst muista ku – – [äitini kuoltua] Omenaä kettiit [= nylkivät] ja lait-
toit siihe kuntoo jot sai ruveta keittämää tytenää* (Mirja Heininen 1968–
1972).

Seis teurastukse jälest tehtii ai tyytenää, sorkist ja sisälmyksist (Oili Kari-
halmel 1967).

Kuten luonnollista onkin, maantieteellinen ja äänteellinen läheisyys ovat si-
doksissa toisiinsa. Kaikki tiedonannot ensimmäisen asteen formatiiveista
(*s*)*tyyteni(ä)* ~ *t(y)**tytenä* ovat suomen murteiden periferiasta ja venäjän vaiku-
tuspieristä. (Ks. karttaa 1.) Luoteis-Laatokan ja Sortavalan alueen murteisiin
venäjä tosin on vaikuttanut eniten karjalan kielen välityksellä, mutta Etelä-
Kannaksella venäläinen huvila-asutus oli ennen ensimmäistä maailmansotaa
laajimmillaan. Myös Suomenlahden saarilta yhteydet Pietariin ja Inkerinmaalle
ovat olleet vilkkaat.

2.2. *tyytinä, tytinä*

Suppea-alaisesta formatiivista *tyytinä* on tietoja Raudusta, Kurkijoelta ja Lu-
mivaarasta. Koska se esiintyy enimmäkseen toisten formatiivien rinnalla, se
voitaisiin tulkita *tyytenin* ja *tytinän* kontaminaatioksi. Toisaalta se on myös
originaalin yksikön genetiivin säännöllinen äännevastine (ks. lukua 4), jolloin
se voitaisiin lukea myös ensimmäiseen asteeseen. Johdonmukaisinta lienee
kuitenkin tarkastella jatkumon kaikkia formatiiveja saman originaalin, yksi-
kön nominatiivin kannalta. Tällöin *tyytinä* ja *tytinä* voidaan lukea samaan as-
teeseen, joskin *tyytinä* on originaalia lähempänä ensimmäisen tavun kvanti-
teetin vuoksi.

Tytinä on sekä levikin että SMSA:n tiedonantojen määrän perusteella yleisin formaatiivi. Muutamia esimerkkejä eri murrealueilta:

Lemin seudun siirtymämurteet: *Lemi tuo tytinä on nii öllöttäveä* (Aino Soukkio 1967).

Varsinaiset kaakkoismurteet: *VirL punsa se on sen nimi ja sitten tuota tytinä oikein ennevanhanen nimi on, se on tytinää* (Marja-Riitta Laitinen 1972); *Joutse sillo jätettii [teuraasta] tytinäks kaik nyt ei ennää* (Mirja Paajakoski 1968); *HeiJ siin myö roposteltii lihat irti luista tytinäks mänevät –* (Lempi Vanhanen 1980); *Joh tytinä pantii pottiloihe jäähtymää* (Rauno Velling 1957); *Räi tänä päivän o luahtpäivä ko sika tapetua, tekijäisist keitetii tytinää* (Matti Räsänen 1965).

Etelä-Savon murteet: *Sääm – – siihe [rieskan päälle] kum panna voita ja ottaa tytinee suolaks se o herkkuu kerrassaa* (Martta Olkkonen 1960).

Kymenlaakson murteet: *Lapinj myä porlammilaiset ollah aina oltut ton tytinän ystävi* (Marja-Liisa Salmi 1966); *Kymi [kun keitetty lihat oli syöty loppuun] – – lopuliah ei ollu ku pelkkää tytinää pytös pohjal, mut hullon hyvää s.ool vaan syärä sekiin* (Lyyl Lukkari 1960).

Kuten edellä on mainittu, *tytinä* on yhdistetty venäjän *stúdeń*-sanaan, vaikka äännesuhteet eivät olekaan ongelmattomia. Ongelmat koskevat nimenomaan vokalismia: sekä ensimmäisen tavun vokaalin kvaliteetti että kvantiteetti, toisen tavun substituutio *e > i* että loppuvokaali (*ä* pro *i*) ovat kaikki enemmän tai vähemmän epäodotuksenmukaisia. Levikki ja edellä mainitut kulttuurihistorialliset seikat todistavat kuitenkin vahvasti venäjän vaikutuksesta. Sana tunnetaan juuri niillä alueilla, jotka kuuluivat vuoteen 1917 saakka Pietarin markkina-alueeseen: samantapainen levikki on mm. sellaisilla kiistatta venäläisperäisillä sanoilla kuin *sitnikka ~ sitniekka ~ siitniekka* 'vehnäleipä' tai *liikat* 'kaupan harjakaiset' (Karste-Liikkanen 1968, 253). – Muutamat haja-aininnat (Veteli, Haapavesi, Alavus ja Eurajoki), joita on vaikea selittää venäläiskontaktien avulla, voivat olla lainaa evakkojen kielenkäytöstä tai itsenäisesti vapinamotivaatiosta syntyneitä. Vapinamotivaatio on muokannut mitä ilmeisimmin myös *tytinän* äänneasua niin, että se on etäänäntynyt originaalista. Palaan tähän kysymykseen jäljempänä (ks. lukua 3).

2.3. *ty(y)tinki ~ tyteeni ~ tyyteli ~ tytelo*

Suhteellisen suppealla alueella Savonlinnan siirtymämurteiden seudulla tunnetaan formaatiivi *tytinki* (Juvalla *tyytinki*). Tämä sisältää ”pseudojohtimen” (termistä ks. Koponen 1998, 40) *-nki*, joka tunnetaan monessakin lähinnä ruotsalaisperäisessä sanassa. Semanttisesti ja äänteellisestikin lähellä on *tuuvinki ~ tuuninki* (< ruots. *stuvning* 'muhennos'), jota on voitu käyttää monenlaisista ruuista, mutta jonka yleisin merkitys Savossa on 'nauris-, herne-, peruna- tms. muhennos; tällaisesta paistettu laatikko' (M. Räsänen 1980, 182).

Muista tämän asteen formatiiveista on vain yksittäisiä mainintoja. Savitai-paleelta on mainittu *tyteeni*, jossa epäodotuksenmukainen vokaalien kvantiteetti (pro *tyyteni*) on sellaisten yleisten lainasanojen vaikutusta kuin esim. *karteeni* 'kaihdin', *kapteeni* tai *korsteeni* 'savupiippu'. Parikkalasta ja Kiteeltä on ilmoitettu *tyyteli* ja Kanneljärveltä *tytelö*, jotka tuntuivat assosioituneen lähinnä *hyytelö* (~ *hytelö* ~ *hyytelä*) -sanaan.

Kaikki kolmannen asteen formatiivit muistuttavat *tyyteni* ~ *tytinä* -formatiiveja, mutta ovat assosioituneet myös muihin sanoihin. Niiden levikki sijoittuu enimmäkseen *tytinän* ydinalueen laitamille, yhä kauemmas venäjän välitömästä vaikutuspiiristä. Jaakko Sivula (1989, 22) on nimittänyt tämänkaltaisia "säännöttömiä variantteja" rönsyiksi. Venäläisperäistä niissä on enää alku (*tyt-* ~ *tyyt-*), loppuosan variaatio voidaan selittää kontaminaation tai "suffiksinvaihdon" avulla (näin esim. Nikkilä 1998, erit. 79–80). – Kun joistain formatiiveista on aineistossa vain yksi maininta, voidaan sen todenmukaisuus tietysti kyseenalaistaa ja selittää se informantin satunnaiseksi muistivirheeksi. Vaikka lähdekritiikkiä ei tulekaan aliarvioida, kysymys eri muotojen todenmukaisuudesta ei kuitenkaan ole kokonaisuuden kannalta ratkaiseva. Muistivirheet ja väärinkäsityksetkään eivät ole mielivaltaisia, vaan kertovat jotain siitä, miten eri sanat liittyvät toisiinsa informantin tajunnassa ja mihin suuntiin sana voi varioida – vaikka tietty variaatio olisikin tapahtunut vain yhden kerran.

3. Vapinamotivaatio

Edellä on jo viitattu siihen SKES:n esittämään mahdollisuuteen, että *tytinä* olisi ainakin osittain samaa lähtöä kuin eskpressiivinen *tytistä*-verbi. Semanttinen yhteys 'aladobin' ja 'vapisemisen' välillä on ilmeinen ja se mainitaan useissa tiedonannoissa:

VirL kun se vapis nii se ol tytinä (Marja Nurminen 1972); *Saari sitä sanotaa tytinäks ko se sillee tytäjää ko sitä liikuttaa* (Aune Laukkanen 1972); *Sul onks siula vilu vae näläkä, ku hytiset ku tytinä* (Jossi Hopeakoski 1967); *Suu sit sanotaa tytinäks vissiin sitä vasten kun se tytisee* (Laina Porkka 1916).

Myös perinneruokien keittokirjoista käy joskus ilmi, että toimittaja on käsitänyt *tytinän* tarkoittavan nimenomaan 'vapisemista': "Jos vettä oli runsaammin, alatoopista tuli enemmän tytisevää tai hytisevää, mutta jos lihaa oli paljon, tytinä oli kiinteää." (B. Räsänen 1980, 121.)

Tytinä 'vapina' on tyypillinen eskpressiivinen substantiivi, jonka rinnalla on verbikorrelaatti *tytistä* (~ *tytäjää*). Näitä "jatkuvaa ääntä tai värisevää liikettä" ilmaisevia verbejä tunnetaan kaikissa ims. kielissä. Varsinkin verbi-tyyppi *CVCistA* ~ *CVCAjAA* on suomessa hyvin yleinen; Eero Kiviniemi on

kerännyt aineistoonsa 410 tällaista CVC-rakenteista verbijuurta, joiden joukossa on myös *tyt-* (Kiviniemi 1971, 24–25; termistä ”juuri” ks. Lehtinen 1979, 246, Hahmo 1994, 14, Koponen 1998, 48–50). *Tytäjää*-tyyppiset *AjAA*-verbit palautuvat historiallisesti *AiðA-johtimeen, mutta ne ovat yleensä langenneet yhteen *AðA-verbiin (supistumaverbiin) kanssa. Muinaiskarjalan tytärkielissä (karjalassa ja suomen itämurteissa) alkuperäinen tyyppi on säilynyt lähinnä ekspressiivisissä sanoissa, ja uusiakin sanoja on voitu luoda entisten mallin mukaan. (Lehtinen 1979, 4–5, 8–9, 258.)

Ekspressiivisanojen, muidenkin kuin *CVCistA* ~ *CVCAjAA* -verbiin, vaihtelua on yritetty jo kauan selittää erilaisten järjestelmien ja suhdeverkostojen avulla. Ahti Rytkösen uraauurtava ajatus deskriptiivisanojen ”juurista”, joiden rakenne on yleensä muotoa CVC(C) (esim. 1940, 23), on osoittautunut kestäväksi, vaikka nimitykset vaihtelevatkin. Puhutaan mm. ”kannasta”, ”vartalosta” ja ”ytimestä”, jonka ympärillä ekspressiivisanat varioivat (esim. Penttilä 1963, 256; Ikonen 1966, 204; Hakulinen 1979, 325; Häkkinen 1985, 28; Kulonen 1996, 25–26). Kaisa Häkkinen (1985, 108–110) käyttää myös nimitystä ”foneettis-ekspressiivinen kenttä” puhuessaan toisiaan muistuttavista sanoista, joita on vaikea erottaa toisistaan ja etymologioita. Pisimmälle ekspressiivisanaston systemoinnin lienee vienyt Raimo Anttila, joka esittää sille semioottisen tulkinnan (Anttila 1976, erit. 1977, 32–36).

Verbijuuri *tyt-* (*tytistä* ~ *tytäjää* ~ *tytinä*) tunnetaan ainoastaan Suomessa. Tiedonantoja on harvakseltaan eri murrealueilta (lisäksi edellä on jo esitetty esimerkkejä, jotka ovat *tytinä* ’aladobi’ -sanan provosoimisia):

Sau [kun hevonen piehtaroituaan pudisti itseään, sanottiin] *et terve o kosk se päristä semmot, oikke ni et tytisee kaik* (Maila Vehmaskoski 1970–1974); Viht [täytyy panna naula kattilan alle] *ettei se tytise* [kuumetessaan] (Matti Vilppula 1968–1972); Hol *vilus tytisie, kun ol liika vähäv vaatteit piellä* (Katri Virta 1937); Tyt [kun vanhemmat olivat kalastamassa] *myö lapset tytistii siel rannal kylmissää välistä* (Oili Karihalme 1969); RisJ *kun oekkeel lyyvvääm* [äksyä hevosta] *miehen käestä pari kerttoa se alakkaa jo oekkeen tytistä* (Tahvo Liljebblad 1934). Sau [minua vietiin autolla sairaalaan:] *sit ku se hytinä ja tytinä loppu, ni sit avò silmän* (Maila Vehmaskoski 1970–1974); Uta *empä min_ook kummemmassa tytinässä ennen olluk kun* [sähköhieronnassa] (J. Kemilä 1932).

Kuten esimerkeistä käy ilmi, *tyt*-juurella kuvataan ’vapisemista’, eritoten ’kylmästä vapisemista’. Semanttisesti läheisiin *tut-* ja *hyt*-juuriin verraten mainintoja on kuitenkin silmiinpistävän vähän, ja toisin kuin näillä, *tyt*-juurella ei myöskään ole vastineita muissa itämerensuomalaisissa kielissä (SKES, SSA s.v. *hytistä*; SKES s.v. *tutista*). Vaikuttaa siltä, että *tyt-* on suhteellisen myöhäinen, *tut*-juuren etuvokaalinen variantti. Varsinkin ekspressiivisanoissa on paljon taka- ja etuvokaalin vaihtelua, ja etuvokaalisia varianteja on yleensä pidetty affektisempina (esim. Saukkonen 1962). Uusi variantti *tyt-* voidaan

käsittää *tut*-juuren affektiseksi variantiksi, mutta yhtä lailla se assosioituu myös *hyt*-juureen, merkitsehän *hytistä* yleisesti juuri 'kylmästä vapisemista'.

Vaikka *tytinä* onkin muussa kuin 'aladobin' merkityksessä suhteellisen harvinainen, se liittyy kuitenkin saumattomasti suomen *CVCinA*-sanojen järjestelmään. Se on tavallaan ollut potentiaalisesti olemassa muiden vastaavien sanojen muodostamassa verkostossa, käytettiinpä sitä taikka ei. On ilmeistä, että tämä järjestelmä on muokannut myös sanan *tytinä* 'aladobi' äänneasua ja etäännyttänyt sitä venäjänkielisestä originaalista. Sirkka-Liisa Hahmo on esittänyt väitöskirjassaan kaikkiaan 67 *-nA*-päätteistä venäläisperäistä lainasanaa, joista kahdeksan on muotoa *CVCinA*: *pasina*, *perinä* (~ *perina*), *pätinä*, *rotina*, *surina*, *tarina*, *tupina* ja *tytinä* (1994, 364). Toiset näistä ovat täysin säännöllisiä, mutta toiset enemmän tai vähemmän ongelmallisia, kuten *rotina* (mts. 268), *tarina* (mts. 280–281) ja *tytinä*. Kun vertaillaan näitä kahdeksaa sanaa Kiviniemen aineistoon (1971, 25), huomataan, että siinä esiintyvät kaikki muut *CVC*-yhdistelmät paitsi *per-* ja *pät-*. Toisin sanoen sellaiset verbimuodot kuin *pasista*, *rotista*, *surista*, *tarista*, *tupista* ja *tytistä* ovat faktisia, joten myös vastaavat *-nA*-korrelaatit ovat ainakin potentiaalisesti olemassa. Koska ne lankeavat yhteen venäläisperäisten sanojen kanssa, näillä sanoilla on ainakin teoriassa mahdollisuus motivoitua kahteen suuntaan.

Koska *tytinän* yhteys venäjän originaaliin on ilmeinen, sen yhteyttä 'vapisemiseen' voidaan pitää sekundaarina. Kyseessä on mitä ilmeisimmin sanan uudelleenmotivointi (tai -tulkinta), "kansanetymologia". Kansanetymologioissa semanttisen yhteyden ei tarvitse olla kovinkaan selvä, kunhan jonkinlainen äänteellinen ja semanttinen vastaavuus on olemassa. Raimo Anttila (1989, 92) on esittänyt loistavia esimerkkejä siitä, kuinka kansanetymologia toimii hyvinkin haetun tuntuisen semanttisen yhteyden varassa: Englannin sana *asparagus* 'parsa' on voitu tulkita uudelleen niin, että siitä on tullut *sparrow grass* 'varpusen ruoho'. Suomen *jaloviina* on turistien kielenkäytössä muutunut asuun *yellow wine* 'keltainen viini'. Semantiikka ei ole aivan mielivaltaista – onhan vihanneskin eräänlainen ruoho ja *jaloviina* ainakin kellertävää – mutta tärkeämpää kuin tulkinnan loogisuus on ollut sanan motivointi tutujen, äänteellisesti läheisten elementtien avulla. Vastaavia tapauksia tunnetaan suomestakin, esim. *liikavarvas* < ruots. *liktorn*, *liktå* (SKES s.v. *liikavarvas*).

Toisaalta edellä on jo mainittu, että *tytinästä* on tietoja myös kaukaa varsinaisen levikkialueen ulkopuolelta. Lisäksi aineistossani on levikiltään hajanaisia mainintoja sellaisista formatiiveista kuin *tutajavainen*, *tutina*, *tutiseva* ja *tutisevainen*, jotka viittaavat 'vapisemiseen' vielä suoremmin kuin *tytinä* – yleisemmän *tut*-juuren kautta.

Teu *tutajavaane* 'aladobi' ["leik."] (Saara Annala 1947). ~ Kuri *tutina* "hyytelösyllty, vasikanlihasta keitetty, tullut nimitys kai siitä kun se niin helposti tutajaa" (Samuli Paulaharju 1906). ~ Vesa [vasikanhyytelöä kutsuttiin ennen:] *tutisevata* (Aino Aaltonen 1960). ~ AJär se *Punikin vasikka*

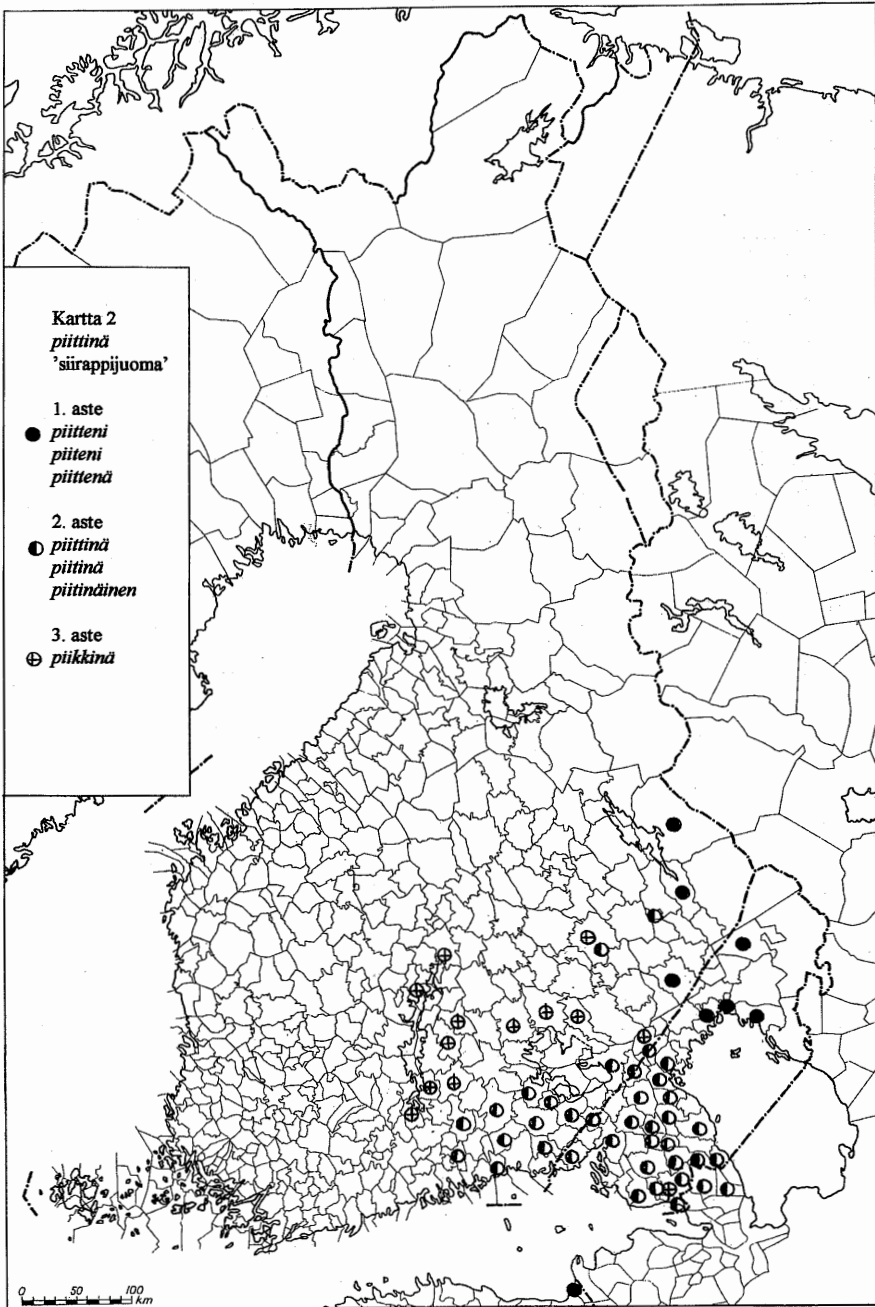
oli niim pikkune jotta minä keitin sen kokonaa tutisevaiseks (Aino Hanhialo 1964).

Silloin kun tällaisia formatiiveja käytetään *tytinän* levikkialueella (esim. Vehk *tytisevä*, Keri *tutina*), ne ovat tulkittavissa siten, että vaikka sanan vapinamotivaatiota onkin pyritty selventämään, sanahahmo olisi silti alun perin venäjän vaikutusta (jolloin voitaisiin puhua *tytinä*-formatiivien neljännessä asteesta). Maantieteellisesti etäisemmät pohjalaismurteiden esimerkit (sekä etu- että takavokaaliset) viittaavat taas siihen, että 'aladobi' ja 'vapiseminen' on voitu yhdistää itsenäisestikin, ilman venäjän vaikutusta. Kyseessä ei enää ole kansanetymologia, vaan tavallinen metafora, ilmiön nimeäminen yhden erityispiirteen perusteella. Siksi kaikkia *tut*- alkuisia sanoja ei enää ole syytä yhdistää venäjään eikä laskea *tytinä*-sanan formatiiveiksi. – Vapinamotivaatiolle löytyy paralleeli ainakin venäjältä. Dal' esittää sanakirjassaan (s.v. *stúda*), että jäädytettyä liha- tai kalalientä on kutsuttu myös nimellä *drožalka*, joka on johdos verbistä *drožat* 'vapista, täristä'.

Kokonaisuutena on ilmeistä, että suomen murteiden *tytinä* 'aladobi' on tulosta kahden motivaation sattumanvaraisesta kohtaamisesta: toisaalta venäjänkielisen originaalin äänneasu on ollut lähellä suomen *CVCinA*-järjestelmää, toisaalta sen tarkoitteen 'aladobin' yksi olennainen piirre on 'vapiseminen, tutiseminen'. Miksi sitten *tytinä* on valtavariantti, ei *tutina*, vaikka jälkimmäisestäkin on mainintoja ja originaalin perusteella takavokaalinen formatiivi olisi odotuksenmukaisempi? Originaalin ääntämistä koskevien selityksien lisäksi on toinenkin mahdollisuus: Se, mitä edellä sanottiin etuvokaalisten ekspressiivisanojen affektiivisuudesta, tuo mieleen selityksen, että *tytinä* olisi yleistynyt suomessa 'aladobin' nimityksenä niin ikään affektisyydestä. Kyseessä olisi siis eräänlainen sanaleikki, jonka tehoa etuvokaalisuus on lisännyt.

4. *tyyteni* ~ *tytinä*; *piittäni* ~ *piittinä*

Mielenkiintoisen paralleelin aladobin venäläisperäisten nimitysten kahtalaisuudelle (*tyyteni* ~ *tytinä*) muodostaa 'siirapilla maustetun kuuman veden, varimakean' nimitys (ven. *sbíteň*), jossa on vastaavaa variaatiota: *piittäni* ~ *piittinä* (SKES, SSA s.v. *piittinä*; Hahmo 1994, 251–252). Kartassa 2 on esitetty *piittinän* formatiivit vastaavalla tavalla kuin *tytinän* formatiivit kartassa 1, jolloin eri symbolit tarkoittavat eri asteita. Ensimmäistä astetta edustaa *piittäni*, jonka levikki on samantapainen kuin *tyytenin*, eli se rajoittuu karjalan kielen välittömään vaikutuspiiriin. Karjalassa sana tunnetaankin muodossa *zbiiteñi* ~ *sbiittäni* (KKSK s.v. *sbiittäni*). – Viron Inkeristä on maininta formatiivista *piittäni* (vrt. *styyteni*).

KorS *piitteniks sanottiin siirappivettä rinkelin keralla joivat* (Leena Penttinen 1955); PieJ [kitkerästä juomasta:] *sehän on koko piittennii, ihan kullukkuu hakaroepi [= kirvelee]* (Martta Miinalainen 1972).

Yleisempi formatiivi on *piittinä*, josta on mainintoja lähinnä kaakkoismurteiden alueelta ja Kymenlaaksosta. Kymenlaaksossa tunnetaan myös *piitinä* (iitissä *piitinäinen*). *Piit(t)inä* edustaa toista astetta, ja sen levikki on hyvin samantapainen kuin *tytinällä*: ydinalue on Kannas, mistä se on levinnyt myös Etelä-Savoon ja Kymenlaaksoon. Tosin *pii(t)inän* levikki on jonkin verran suppeampi kuin *tytinän* ja aineistossani sekä tiedonantoja että lause-esimerkkejä on huomattavasti vähemmän.

UusVI *talvel sai ko olliit talvel kylälukust siit sai ostaa piittinää, ol myöjii* (Mirja Heininen 1968–1972); Vuoksela *liek hää saant ostaneeks koko piittinää Pietarist* (Helge Rontu 1964).

Etelä-Savossa, Kaakkois-Hämeessä ja Keski-Suomen kaakkoisosissa tunnetaan *piikkinä*. Se on jo etäännytynyt huomattavasti originaalista (*kk pro tt*) ja sen merkityskin on osittain hämärtynyt, joten se edustaa kolmatta astetta. *Piikkinä* tunnetaan myös levikkialueen laitamilla samaan tapaan kuin *tytinän* kolmannen asteen formatiivit, osittain jopa samoissa pitäjissä.

Pari *piikkinä* ”kauralimapuuro, jossa on kauran kuoret mukana” (Helmi Kaskinen 1960); Joutsa *keitäppäs piikkinätä kun niiv viluttoa* (Ludvig Loukola 1922); Joutsa *piikkinä* ’nauriin keitinvesi’ (Leena Sarvas 1974); Hart *ytelätä ol’ kum mitä piikkinätä* (Kirsti Nieminen 1936); KorL *siitten tehtiin semmosta, pantiin tota siirappia ja vettä ja siitä tehtiin semmosta piikkinävettä nimellä, sen kanssa syötiin se kauraryynpuuro* (Seija Isomäki 1967).

Epäsäännöllisestä *t ~ k* -vaihtelusta on jonkin verran esimerkkejä sekä lainasanoista että omaperäisestä sanastosta (ks. Hahmo 1994, 252). Toisaalta *piikkinän* motivaatiota olisi voitu yrittää selvittää *piikki*-sanavallalla. Kahdesta em. lause-esimerkistä (Pielisjärveltä ja Hartolasta) käy ilmi, että sana on alkanut merkitä yleensä ’pahanmakuista juomaa’, joka on liian makeaa tai kirvelee kurkussa, siis tavallaan ’piikikästä juomaa’. Tällainen tulkinta olisikin voinut tukea sitä merkityksenkehitystä, joka heijastuu Korpilahden ja Parikkalan esimerkkilauseissa: ’kaurapuuron kanssa syötävä juoma’ > ’kaurapuuro, jossa on kauran kuoret mukana’, ts. ”piikikäs kaurapuuro”. – Semanttinen yhteys on kieltämättä haetun tuntuinen, mutta edellä on jo viitattu siihen, miten vierasperäisiä sanoja on voitu motivoida uudelleen sangen horjuvankin yhtäläisyyden varassa.

Toisin kuin *tytinä*, *piittinä* ei assosioitu ekspressiivisanoihin (jo sanahahmo CVVCCinA lienee ekspressiivisanastolle vieras). Kuitenkin rinnakkaisuus *tyyteni ~ tytinä* ja *piitteni ~ piittinä* on ilmeinen, ja tähän on olemassa selvä syy, joka tarjoaa *tytinä*-formatiivinkin tulkintaan uuden näkökulman.

Tytinän ja *piittinän* originaalit ovat hyvin samantapaisia, suffiksilla *-en*

muodostettuja verbijohdoksia. (Kirjaimellisesti *stúden* 'jähdytetty' < *studít* 'jähdyttää'; *sbíteń* 'sekoitettu' < *sbít'* 'sekoittaa'.) Niissä on ns. väistytvä vokaali, joka obliikvisijoissa jää pois: esim. yksikön genetiivimuodot ovat siis *stúdńa* ja *sbítńa*. Koska sanat opitaan yleensä lausekontekstissa, on luonnollista että monet venäläislainat perustuvat muuhun sijaan kuin yksikön nominatiiviin ja niistä näin ollen puuttuu väistytvä vokaali: tällaisia lainoja ovat esim. *kantka* 'huono hevonen, kaakki' < *konĕk* : yks. gen. *końka*; *kupsa* 'kauppias' < *kupĕc* : *kupcá* ja *vortsa* 'palatsi' < *dvorĕc* : *dvorcá* (Jarva 1995, 86). Usein tämäläisyyssissä sanoissa tavataan myös kahtalaisuutta, kun sana on voitu lainata joko yksikön nominatiivista tai jostain taivutetusta muodosta: esim. *kupetsi* ~ *kupsa* (< *kupĕc* : *kupcá*; SKES, SSA s.v. *kupitsa*) ja *savokka* ~ *souhka* 'jauhokauha' (< *sovók* : *sovká*; SKES s.v. *savokka*).

Myös puheena olevien formatiivien kahtalaisuus voi perustua siihen, että toiset (*tyyteni*, *piittäni*) on lainattu nominatiivista, toiset (*tytinä*, *piittinä*) jostain muusta sijasta. Vaikka *tytinä* ja *piittinä* ovat ä-loppuisia, ei niiden välttämättä tarvitse perustua juuri yksikön genetiiviin, sillä loppuvokaali ei useinkaan heijasta venäjän sijapäätteitä. Toisaalta yksikön genetiivi on venäjässä sängen karakteristinen juuri ainesanoille, koska sitä käytetään erilaisten mittaa ja määrää osoittavien sanojen yhteydessä, esim. *stakán sbítńa* 'lasi piittänee', *kusók stúdńa* 'pala tytinää'.

Vaikka lähtömuodoksi oletettaisiinkin vain obliikvisijojen vartalo (*stúdń-*), *tytinä* on helpompi selittää sen kuin yksikön nominatiivin avulla. Silloin toisen tavun *i* ei olekaan venäjän *e:n* vastine, mikä olisikin epäodotuksenmukaista, vaan siirtymävokaali, jolla vältetään vieras konsonanttiyhtymä (*-dn- > *-tn-*). Yksikön genetiivin avulla voidaan vielä selittää loppuvokaalin kvaliteetti (liudentuneen konsonantin jäljessähän *-i* olisi odotuksenmukainen, ks. edeltä). – Vastaavasti myös kehitys *sbítńa > piittäni* on täysin odotuksenmukainen. Venäläisissä lainasanoissa yleisesti vokaalien välissä *d > t*, mutta *t > tt*. Sama suhde koskee muitakin klusiileita. (Kalima 1952, 62–64; Plöger 1973, 270–272.) – Äännesuhteiden pohjalta selittämättä jää enää *tytinän* ensimmäisen tavun vokaalin kvantiteetti, odotuksenmukainenhan olisi kehityskulku *stúdńa > tyytinä*, mikä onkin faktinen, kuten edellä on mainittu. Tällöin *tyytinän* ja *tytinän* suhde voitaisiin selittää niin, että edellinen on venäjänkielisen sanan säännöllinen vastine, jälkimmäinen ekspressiivisanojen *CVCinA-* järjestelmään mukautunut formatiivi.

Tytinän eri formatiiveille voidaan esittää siis useitakin tulkintoja eikä asteittainen etymologia välttämättä selitä formatiivien diakronista suhdetta. Se on ennemminkin yritys kuvata variaatiota synkronisesta näkökulmasta: äänneasu ja merkitys etäännyy originaalista sitä enemmän, mitä kauempana lähdekielen välittömästä vaikutuspiiristä ollaan. Tämän ilmiön diakroninen tulkinta ei aina ole yksiselitteistä.

LÄHTEET JA LYHENTEET

- ANTTILA, RAIMO 1976: Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkisysteemissä. *Virtittäjä* 80: 126–131.
- 1977: Toward a semiotic analysis of expressive vocabulary. *Semiosis*. Internationale Zeitschrift für Semiotik und ihre Anwendungen 5: 27–40. Agis-Verlag, Baden-Baden.
- 1989: *Historical and comparative linguistics*. Second revised edition. Current issues in linguistic theory IV. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- DAL' = *Tolkovij slovar' živago velikoruskago jazyka Vladimira Dal'a* 1880–1882. M. O. Wolf, Pietari–Moskova.
- GRÖNHOLM, MAJJA 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Åbo Akademi, Turku.
- HAHMO, SIRKKA-LIISA 1994: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen kämmen und pähkinä und ihre Geschichte*. Studia Fennica Linguistica 5. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Ota-va, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1985: *Suomen kielen sanaston historiallista taustaa*. Fennistica 7. Åbo Akademi, Turku.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4. WSOY, Porvoo.
- ITKONEN, TERHO 1977: Karjalais-suomalainen suksiretki. *Kielen ja kulttuurin kentältä*. Igor Vahroksen 60-vuotisjuhlakirja. Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 25, Helsinki.
- JARVA, VESA 1995: *Venäläisperäiset sanat Ylä-Vuoksen alueen eli Kivun, Jääsken, Antrean ja Vuoksenrannan murteessa*. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- 1998: Onko olemassa prosentitymologioita? Venäläisperäisten ja ekspressiivisten aineiden suhteista suomen murteiden sanastossa. *XXV kielitieteen päivät Tampereella 15.–16. toukokuuta 1998. Esitelmien tiivistelmät*. Tampereen yliopisto. [Internet-dokumentti. URL: <http://www.jyu.fi/~vejarva/tampere.htm>.]
- KALIMA, JALO 1952: *Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisista lainasanoista*. SKST 243.
- KARSTE-LIIKKANEN, GRETA 1968: *Pietari-suuntaus kannakselaisessa elämäkentässä*. Kansatieteellinen arkisto 20. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- KARVINEN, VÄINÖ 1910: Viipurin murteen venäläisiä lainasanoja. *Kaukomieli* 4. Kotiseutututkimuksia. Viipurilainen osakunta, Helsinki.
- KIVINIEMI, EERO 1971: *Suomen partisiippinimistöä. Ensimmäisen partisiipin sisältävät henkilö- ja paikannimet*. SKST 295.
- KKSK = *Karjalan kielen sanakirja* 1968–. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KKTJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki.
- KOPONEN, EINO 1988: Ovatto suomen *longota* ja *lonsota* lappalaisia lainoja? *Virtittäjä* 92: 92–98.
- 1992: *Itämerensuomen marjannimistön kehityksen päälinjoja ja kantasuomen historiallista dialektologiaa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja 83: 123–161.
- 1998: *Etelävirron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. SUST 230.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 1996: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen. Etymologista leksikografiaa*. Suomi 181. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1979: *Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia. Suomen avajaa-, karakajaa- tyypilliset verbit ja niiden vastineet lähisukukielissä*. SUST 169.
- LÄNSIMÄKI, MAJJA-LIISA 1975: Kurnaali on kummallista. Eräiden maitojuomien nimityksistä. *Virtittäjä* 79: 267–277.
- NIKKILÄ, OSMO 1998: *nop-ea* → *nop-sa, sel-keä* → *sel-vä* : Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. URHO MÄÄTTÄ JA KLAUS LAALO (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista* s. 77–101. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kieloppi*. Toinen painos. WSOY, Porvoo.
- PLÖGER, ANGELA 1973: *Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 8. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- PREOBRAŽENSKII, A. G. 1958: *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Gosudarstvennoje izdatel'stvo inostrannih i nacional'nih slovarej, Moskova.

- PUNTTILA, MATTI 1995: Punsasta hyytelöön. Toim. MAJJA LÄNSIMÄKI *Sana kiertää*. KKTJ 80.
- RAHOLA, JAAKKO 1999: Aladobi. *Raholan syötäviä sanoja*. Internet-dokumentti. URL: <http://www.kolumbus.fi/rahola/sanastot/a.html#alad>.
- RUOPPILA, VEIKKO 1958: *Unto Seppäsen tyylisiä. Sanastollinen tutkimus*. Suomi 108:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- RYTKÖNEN, AHTI 1940: *Eräiden itämerensuomen tm-sanojen historiaa*. Kielentutkimuksen työmaalta III. Jyväskylä.
- RÄSÄNEN, BERITTA 1980: *Savolainen keittokirja*. Kustannuskiila, Kuopio.
- RÄSÄNEN, MATTI 1980: *Savokarjalainen ateria*. Otava, Helsinki.
- SAUKKONEN, PAULI 1962: Eräs etymologointiperiaate. *Virittäjä* 66: 342–343.
- SIVULA, JAAKKO 1989: *Lintu soudessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. SKST 504.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja 1955–1981*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SKM = *Suomen kansan murrekirja 1953*. Länsimurteet. Sanakirjasäätiön toimituksia III. WSOY, Porvoo.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Helsinki.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä 1992–*. SKST 556, KKTJ 62.
- SUOMALAINEN, MARJA-LIISA 1978: *Etelä-Karjalan perinnäistä ruokakulttuuria*. Etelä-Karjalan museon julkaisut n:o 4. Lappeenranta.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki.
- TALVE, ILMAR 1973: *Suomen kansanomaisesta ruokataloudesta*. Turun yliopiston kansatieteen laitoksen toimituksia 2. Turku.
- UUSIVIRTA, HILKKA 1990: *Suomalaisen ruokaperinteen keittokirja*. WSOY, Porvoo.
- VALONEN, NILO – UUSIVIRTA, HILKKA – ANHA, ANNA-LIISA – TUULOS, RITVA 1982: *Satakuntalainen keittokirja*. SKST 290.

VESA JARVA: *On the motivation of the word tytinä 'jellied meat'*

The article examines the word *tytinä* 'jellied meat' occurring in Finnish dialects and its various formatives. The motivation of *tytinä* is of two kinds; one is derived from Russian (*stúdeń*), the other is associated with the indigenous expressive lexicon (e.g. *tytistä* 'wobble'). It is known over a uniform area covering the part of Karelia ceded to Russia, the Kymi river valley, South Savo, and the southern parts of North Karelia, thereby supporting the conclusion that the dish spread to Eastern Finland via St. Petersburg.

The relationship between the various formatives of *tytinä* and the original varies. The formatives may be placed on a continuum with the anticipated formative at one end and the formatives already strongly associated with other words at the other. The continuum may be further divided into three degrees, i.e. to form a gradual etymology.

Belonging to the first degree are *tyyteni*, *tytenä* and *tyytenä*, which are close to the original. The front vowel is unexpected. The word also has a front vowel in Estonian, Votic and Ingrian. The original may have had a palatalised *t'*, or else the *u* has for some other reason come to be formed so far forward that it has been replaced by *y* in the languages mentioned. The geographical and phonetic proximity are interwoven: all the data on first-degree formatives are from the Finnish dialect periphery and the region influenced by Russian.

Belonging to the second degree are *tyytinä* and *tytinä*, the latter being the commonest and most widespread formative. Although the phonetic relations are not without their problems, the distribution and cultural-historical aspects of *tytinä* strongly support the influence of Russian. The phonetic form has become distanced from the original, probably under the influence of the verb *tytistä* 'to wobble' (and hence known as 'wobble motivation').

Examples of third degree formatives are *ty(y)tinki*, *tyyteli* and *tytelö*, which are clearly associated with other words. Their distribution is for the most part on the margins of the core *tytinä* area. Only the initial *tyt* ~ *tyyt* is now of Russian origin.

The semantic link between 'jellied meat' and 'wobbling' is obvious: it is mentioned in the data information and traditional cookbooks, and it also has a parallel in Russian. *Tytinä* 'wobbling' is a typical expressive noun with the verb correlate *tytistä* (~ *tytäjää*) and is seamlessly tied to the system of *CVCinA* words in Finnish. Other words of Russian origin, such as *tarina*, may have been motivated from two directions in a similar way.

The link between *tytinä* and wobbling may be regarded as secondary, though there are indications in the material that names for jellied meat may have emerged under the influence of the wobble motivation. The affectiveness of expressive front-vowel words may also have helped *tytinä* (rather than *tutina*) to spread in Finland as the name for jellied meat.

Finally the article draws attention to the phonetic parallel *piitteni* ~ *piittinä* 'hot water with syrup' (< Russian *sbiteń*), which displays variation corresponding to *tyyteni* ~ *tytinä*. This is not, however, associated with expressive words. Since the originals of both words have a recessive vowel, the duality may spring from the fact that some formatives (*tyyteni*, *piitteni*) are borrowed from the nominative and others (*tytinä*, *piittinä*) from some other case, such as the genitive singular; this is characteristic of material nouns in particular: *stakán sbítá* 'a glass of hot water and syrup', *kusók stúdná* 'a piece of jellied meat'. The development *stúdná* > *tyytinä* could then be expected.

A number of interpretations may thus be presented for the various formatives of *tytinä*, and gradual etymology does not necessarily explain the diachronic relationship between formatives. Rather, it is an attempt to describe variation from a synchronic perspective: the further the word travels from the immediate influence of the source language, the more the phonetic form and meaning change. The diachronic interpretation of this phenomenon is not always unequivocal.